

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לארני למצא חן בעיניך (לב, ו).

ויהי לי שור, זה משיח בן יוסף. וחמור, זה משיח בן דוד (ב"ר). הנה בעבודת השדה משתתפים שני בעלי חיים, השור והחמור. אבל לא ראי זה כראי זה, השור עוסק בחרישה בעמל ויגיעה גדולה, ביזע ודמעה, ועליו הכתוב אומר (תהלים קכ"ו ו') הלוח ילך ובכה נושא משך הזרע. ואילו החמור בא אל המוכן, לאחר שחרשו וזרעו וקצרו ואלמו אלומו, אזי מופיע החמור לשאתם בשמחה ועליו הכתוב אומר (שם), בא יבא ברנה נושא אלומו. והנה מלכות בית דוד הוא סהרא דלית ליה מגרמיה, אלא מה שהיסוד שהוא מלכות בית יוסף נותן לה. וז"ל התפילה את צמח דוד, והוא ע"פ משאח"כ הגני מביא את עבדי צמח וכתוב איש צמח שמו ומתחתיו יצמיה (זכריה ג, יב).

והנה הצמח צומח פתאום, אבל האמת קדמה לו יגיעה רבה חרישה וזריעה ונכוש כו' וכך פתאום יבא אל היכלו האדון כו' וזהו משיח בן דוד אבל קדמה לו חרישת מב"י (א.ה. עי' דרשות בית ישי דרושים לחנוכה ב').

ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות (לב, ח).

ויירא, שמא יהרג. ויצר לו, אס יכרוג הוא את אחרים (רש"י). ותימה, מה בכך שיהרגו את עשו הרודפהו הא קי"ל הבא להרגך השכם להורגו.

וי"ל ע"פ מה דפי' בחזקוני שמסופק היה אם עשו בא למלחמה או פניו לטובה, לכן ויצר לו שמא ישכים ויהרגנו בחנם.

ובאמת מה"ט חילק לב' מחנות. דהרי קשה, אם כסבור שיש לו כח להלחם למה יתן להכות את המחנה הא' ולא ילחם כל העם יחד, דהרי פירש"י והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו, כי אלחם עמו, אלא משום שאינו יכול להשכים ולהכותו שמא פניו לטובה, ודו"ק.

ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבור את מעבר יבוק (לב, כג).

ולמה היכן היתה, נחנה בחיבה ונעל צפניה שלא יתן זה עשיו עיניו. ולכן נענש יעקב שמנעה מאחיו, שמא תחזירונו למוטב, ונפלה ביד שכם (רש"י)

וכיוצא"ב מצינו נמי מנהדרין (צט, ב) ותמנע היתה פילגש לאליפז וכו' בעיית להתיגר, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב, ולא קבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז לסוף מפיק ממנה עמלק. מ"ט דלא בעי לרחקה.

וצ"ב הא אסור להתחבר לרשע ואפי' לדבר מצוה (אבדר"נ ט, ד) ואמאי נענשו ע"ב.

ונראה ע"פ מש"כ מהר"ם אלמושנינו (הובא במדרש שמואל אבות א, ז) הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע, ראוי שנדע למה בשכן רע לקח לשון הרחה וברשע לשון התחברות וכו', לפי שכאשר יתחבר הרשע לאיש השלם שתבא התעוררות החברה מפאת הרשע אז יהיה הרשע מפל שהוא המתחבר והשלם עיקר אשר אליו יתחבר ואז ראוי לקבלו אולי יחזירונו למוטב והוא מצוה רבה וכו', וע"כ הזהיר שהתחברות עם הרשע לא יהיה באופן שהוא יהיה המתחבר אליו כי אז הוא יהיה הטפל והרשע עיקר יען לא היתה תנועת ההתחברות מהרשע וכו', וז"ש ואל תתחבר לרשע ר"ל לא אתה תהיה המתחבר אליו עכ"ל.

ומעתה א"ש שנענש יעקב ע"כ, שהוא מנע מעשיו להתחבר ולהתקרב ודו"ק.

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר (לב, כה).
בחולין (צא, א) פליגי חד אמר כגוי נדמה לו וחד אמר כת"ח נדמה לו.

ונראה לבאר עפ"מ"כ הרמב"ם באגרת תימן עה"פ (ישעיהו נד, יז) כל כלי יוצר עליך לא יצלה וכל לשון תקום איתך למשפט תרשיעי, דאומות העולם באים להלחם בישראל בשני דרכים או בחרב ובחנית או שבאים להתווכח ולסתור דברי תורתנו הקדושה במענות וקושיות ובפתויים, וזהו שאמרינן חד אמר כגוי נדמה היינו שבא להלחם איתנו בחרב ובחנית, וחד אמר כת"ח נדמה דבא להסיתו בקושיות ופתויים.

ויעיין בתרגום שתרגם ויאבק איש עמו, ואשתדל גוברא עמיה. וכן פירש נמי עה"פ (שמות כב, טו) וכי יפתה איש בתולה, ארי ישדל (ועיין רמב"ן שם). ונראה דתרגם כן להך מ"ד כת"ח נדמה לו ודו"ק.

והנה בב"ר (פר' ע"ה, יב) ויהי לי שור וחמור, שור זה יוסף שבן בנו עומד לבלות זרעו של עמלק, וחמור זה יששכר שבניו יודעים מה הקב"ה עושה בעולמו שנא' יודעי כינה לעיתים. וזהו כי נגד הבאים בחזקת הדין, עומד יוסף, ונגד הבאים בפיתויים, עומד יששכר.

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (לב, כט).

נראה לפרש, דהא דקרא המלאך ליעקב ישראל, לא היה זה שם פרטי בעלמא, אלא קבע שיצא ממנו עם הנקרא ישראל, ונהגו משפחת יעקב לקרוא לעצמם ישראל.

ויפורש בזה מאי דאמר יעקב בפ' ויחי (מה, כ) בברכתו לאפרים ומנשה, כך יברך ישראל ולכא' עדיין לא היה עם ישראל בעולם, וכן להלן (לד, ז) כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב, וע"כ דנהגו לקרות עצמם בשם זה ודו"ק.

ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (לד, ז).

וצ"ב, מה נבלה עשה וכי מי אסר לשכם להתחתן בה קודם מתן תורה.

נראה לפרש ע"פ המבואר בע"ז (לו, ב) עכו"ם הבא על בת ישראל בית דינו של שם גזרו, מדכתיב, הוציאוה ותשרף, והיינו בז' אומות דוקא. וזהו מה שאמר הכתוב באברהם לא תקח אשה מבנות כנען, וכן ביצחק ובעשיו, וירא עשיו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו.

והטעם כי בני שם גזרו שלא להתחתן בבנות כנען, שהם זרע חם המקולל, ומתוך כך נעשו גם הם תועבה לשאר בני חם. וז"ש (מ"ג, ל"ב) כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים.

ובני יעקב באו מן השדה כשזמנם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (לד, ז).

פירש הבית הלוי, דהכתוב בא לתאר ולספר גודל העוולה והנבלה שעשה שכם, וזהו שאמר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב, שהוא מגודל המעלה הן מצד אבותיו והן מצד עצמו בכיר שבאבות וכו', ואמנם בודאי דשכם לא ידע כלל ולא הגיע להכיר גודל מעלתו של יעקב עד כמה מגיעה וכו', ואם כן הוא בעצמו לא ידע כמה גדולה הנבלה שעשה בזה, ואם כן לכאורה יאמר האומר ע"פ שורת הדין לא יגיע לו עונש גדול כיון דלא ידע כמה הרע במעשיו, רק זהו אם נניח אשר בתו של אדם פשוט יש לו רשות לשכם לטמא אותה בעל כורחה, וא"כ בעצם המעשה לפי הבנתו אין בו חטא, וכל החטא הוא מה שהיא בת יעקב וכו', ונחשב כשוגג גמור, אבל כיון דגם בת אדם פשוט אסור לו לטמאה וכו', וכל המעשה הוא בעצמו עוון אשר חטא בה ממילא מגיע לו עונש כפי ערך הנבלה אשר עשה וכו', וכמו שמצינו (ב"ק סב, א) הנותן לאשה דינר של זהב ואמר לה שהוא של כסף ופשעה בו ונאבד, שלא שמרתו כראוי, אין צריכה לשלם רק של כסף, אבל אי הוזיקתו חייבת לשלם של זהב, דאמר לה מאי הוה לך גביה דאזיקתיה. וזהו שאמר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה וכו', עכ"ל.

ודבריו תמוהין, דבשלמא בתשלומי נזיקין דהנידון רק אם יש עליו שם מזיק אזי חייב של זהב דאדם מועד לעולם, ולשון הגמ' שם מאי הוה לך גביה דאזיקתיה אינו תביעת עונש על חטא (ודמי למ"ש (ב"ק לב, א) נהי דאית לך רשות לסגויי עלי לבעוטי בי לית לך רשותא, שא"ז טענת חטא ועונש, דהא מיירי בבחמה, ודו"ק), משא"כ הכא דמי למאי דקיי"ל בשבת (סמ, א), הויד בלאו ושגג בכרת מביא חטאת. וצ"ע.

בהמול לנו כל זכר כאשר הם נימולים (לד, כב)

יעויין במשך חכמה דפי' דבא לאפוקי במילת בני קמורה שהיו מלין ולא פורעין שלא ניתנה פריעה לאברהם (יבמות עא, ב), משא"כ בני יעקב היו פורעין שקיימו כל התורה עד שלא ניתנה. וע"ש שרמו לתוס' יבמות (עא, ב), וכוונתו למש"כ שם בשם מגילת סתרים דר"נ גאון דבנ"י במדבר היו מלין ולא היו פורעין מפני עינוי הדרך. ומדויק דאילו עינוי הדרך, היו פורעין אף קודם שנצטוו, אלמא דזרע יעקב היו נוהגים לפרוע. ועוד ש"מ דכל הצער הוא בפריעה ולא במילה עצמה.

ומעתה פשיטא דהא דאמרו בני יעקב לשכם למול חכונה למול ולפרוע כדי להחלישם וכמש"כ ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. ולכא"ז צ"ב דבשלמא מילה יכלו לומר להם דכתיב לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו, אבל מהיכ"ת יצטרכו גם לפרוע הרי סו"ס אין להם כבר ערלה.

והנראה עפ"מ"ש הביה"ל (פר' לך לך ופר' בשלה) בענין מילה ופריעה, דמילה ענינה שלילה והסרת החרפה והמום, וזהו הבדלה מן העמים, ופריעה, היא אות ברית קודש וענינה קידוש, ובני קמורה אין להם קדושת ישראל רק הבדלה ויחוד מאו"ה, (ועי' רש"י יבמות גז, א) כשרות אתוספא בה או קדושה ליקרא קהל), וא"כ זהו דאמרו בני יעקב לא נוכל לתת אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו, אבל אם רצונכם להיות יותר מזה להמול עם פריעה אז וישבנו איתכם והיינו לעם אחד. וזהו שאמר חמור לאנשי שכם האנשים האלו שלמים הם איתנו והיינו מילה ופריעה (א.ה. עי' דרשות בית ישי מאמר התורה והמצוות הערה לו).

ועיין בילקו"ש יהושע (רמז רס"ד) כשבאו ישראל לא"י א"ל הקב"ה ליהושע אי אתה יודע שאין ישראל נימולים כתקנן, חזור ומול אותם פעם שנית וכו', ורז"ל התקינו לומר בברכת הארץ ברית משום דהזכיה לא"י היא רק ע"י תיקון המילה דהיינו הפריעה, דבעי נמי קידוש חיינו הפריעה לבד מהסרת החרפה במילת הערלה. והרי ישראל נצטוו להוריש או"ה מא"י, ולכן אמרו בני יעקב אך בזאת נאות לכם וגו' וישבנו אתכם [בא"י], דהיינו ע"י פריעה כמש"נ, כי א"י קדושתה מעל הארצות ורק ע"י קדושתן זכו ישראל אליה.

קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח (לה, א).

כתב הרמב"ן, לא ידעתי מהו ושב שם. ועוד, שלא שהה שם, אלא מיד נסע משם כמש"כ אח"כ ויסעו מבית אל. ונראה, דכבר כתב בס' נפלאות מתורת השי"ת, שא"ל לעלות לבית אל כדי לברכו שם דייקא בברכת גוי וקהל גויים דקאי אבנימין ובני יוסף, כמש"ש רש"י בפ' ויחי (מה, ד) ובית אל בין נחלת בנימין לנחלת בני יוסף.

והנה בב"ב (ק, א) אמר ר"א דהילוך קונה, דכתיב (בראשית יג, יז) קום התהלך בארץ וגו' כי לך אתננה, א"כ י"ל דעד"ז נצטוו יעקב לקנות בשיבה אותו חבל ארץ קנין מיוחד, ע"מ ליתנו ליוסף כנחלת ג' שבטים.

ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם (לה, ד).

הקשה הרמב"ן שהרי ע"ז אינה מן הנקברין אלא צריכה ביעור גמור.

והנה בהולין (ו, א) אי' דהכותים דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים שהיו עובדין אותה. וכתבו שם התוס', במדרש יש שהיא ע"ז שהטמין יעקב תחת האלה בחר שכם עכ"ל.

ונראה, שאנשי שכם הכינו לעצמם ע"ז של דמות יונה שיעבדוה לאחר שיעקב ובניו יכרתו עמהם ברית שלום (כי יונה היא סמל השלום כידוע), ועדיין לא הספיקו לעובדה. אע"ג דקיי"ל כר"ע (ע"ז נא, ב) דע"ז של גוי נאסרת מיד, הרי קודם מ"ת עדיין לא נאמרה אזהרה זו ולכך שפיר סגי בקבורה.

ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה וגו' (לה, יא).

וכת' בעה"ט, אני אל שדי, הוא שם של פו"ר. כי נעלם שלו שיין דל"ת יו"ד עולה ת"ק, כמנין איברים שבאיש ושבאשה עכ"ל. ובאמת, דכל מקום שהוזכר בתורה שם זה, נזכר פו"ר. הכא, ובפר' לך (בראשית יז, א-ב) אני אל שדי וגו' וארבה אותך במאוד מאד, ובפר' ויחי (בראשית מה, ג-ד) אל שדי נראה אלי בלזו בארץ כנען ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך וגו'.

ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה וגו' (לה, יא).

בהגיגה (יב, א), דאמר ריש לקיש מ"ד אני אל שדי, אני הוא שאמרת לי לעולם די. ותמוה מה נתינת טעם הוא לפו"ר.

ונראה ע"פ מה שפירשו הראשונים (עי' רד"ק רמב"ן חוקני) את הכתוב אשר ברא אלהים לעשות, שבזה הפסיק הקב"ה יצירתו, שמכאן ואילך יהא כל מין ומין פועל ועושה.

וז"ש כיון שאמרת לי לעולמי די, כעת מוטל עליך מצות שבת ופו"ר ליישב את העולם.

והנה ביבמות (סג, ב) כל שאינו עוסק בפו"ר כאילו ממעט הדמות שנא' כי בצלם אלהים כו', לכא"ו שאינו מוליד בנים שהם בצלם אלהים. ולמש"נ הכי פירשו, שאינו ממלא תפקידו בתור צלם אלהים, שגדרו יצירה.